

Posudek oponenta doktorské dizertační práce

**Šárka Velhartická: Kultovní terminologie starochetitských textů.
Praha 2011.**

1. Téma práce.

Autorka se rozhodla věnovat svoji dizertační práci zvláštní oblasti z dochované chetitské literatury, a to konkrétně kultovním termínům, které jsou jmenovány v nejstarších chetitských – a zároveň i indoevropských – textech. Byť takto starých textů není příliš mnoho (autorka uvádí celkem 55 textů podle katalogového čísla CTH), svojí povahou – kultovní a náboženskou – jsou však bohaté na specifický slovník. Tomu odpovídá i rozsah předkládané práce (503 stran). Do kultovního slovníku se autorka rozhodla zahrnout nejen zvláštní termíny, ale i v těchto textech používaná slovesa nebo přídavná jména.

Cíl práce je formulován v úvodu takto: *„Cílem předkládané práce je sestavení uceleného korpusu starochetitských textů na základě důkladné paleografické, grafické a lingvistické analýzy jednotlivých tabulek s přihlédnutím k nejnovějšímu stavu katalogu a konkordance chetitských textů a utřídění jednotlivých starochetitských fragmentů. Důraz je kladen na kultovní terminologii vyskytující se ve starochetitských rituálních textech.“*

2. Struktura práce

Obsah dizertační práce lze rozdělit na tři hlavní oddíly. V první části (kap. I. a II., 21 stran) se autorka věnuje uvedení do chetitologického bádání a především dataci chetitských textů a přehledu kritérií (paleografických, grafemických a lingvistických), na základě nichž vyčlenila korpus nejstarších chetitských textů, které tvoří jádro její práce.

Druhou část (kap. III., 149 stran) tvoří přehled starochetitských textů, které jsou výsledkem uplatnění kritérií definovaných v přecházející části. Autorka do tohoto přehledu zahrнула i texty, které jsou z hlediska záměru práce (kultovní terminologie) spíše okrajové, protože mají jiný než kultovní charakter. Tento postup řádně odůvodňuje: *„neboť i ty jsou pramenem kultovní terminologie. Nesmíme zapomínat, že rozdělení textů na „historické“ a „rituální“ atp. je naší čistě praktickou pomůckou pro orientaci v textech. Chetitský každodenní život byl natolik prostoupen náboženskou a kultovní činností, že takové oddělení není možné. Proto musíme zohlednit veškeré dochované starochetitské texty.“* (str. 26). Každý text je přiblížen stručnou anotací svého obsahu. V případě dosud nezpracovaných textů nebo zastaralých prepisů textů uvádí autorka i vlastní transkripci a překlad. Překlady jsou opatřeny i texty přímo spjaté s kultovní sférou, na něž je autorčin zájem zaměřen především.

Posledním a zároveň nejrozsáhlejším oddílem je samotná terminologie starochetitských kultovních a rituálních textů (kap. IV. – VI., 262 stran). Jednotlivé termíny jsou rozděleny do tematických (sémantických) pododdílů (např. termíny pro druhy budov, architektonické prvky, nástroje a předměty, kultovní profese atd.) a kromě výkladu termínu (většinou velmi stručného) je jejich užití názorně doplněno výňatky ze zpracovaných textů. Na konec tohoto oddílu autorka přiřadila i slovesa, přídavná jména a různé ostatní pojmy (např. i slova sémanticky nejasná), které se ve zkoumaných textech objevují.

Po těchto oddílech už následuje jen několik doplňků či appendixů: Konkordance textů StBoT 25, což je přehled starochetitských rituálních textů publikovaných E. Neuem v roce 1980, ovšem doplněný na základě současného stavu bádání. A dále následují dva přehledy starochetitských textů, které slouží k usnadnění nalezení konkrétního textu v dizertaci. Oba vycházejí ze standardního označování textů zavedeného v chetitologii. Jeden je členěn podle zkratky edice, v níž byl text publikován (např. KBo, KUB atd.) a druhý podle čísla katalogu chetitských

textů (CTH), v němž jsou veškeré chetitské texty rozděleny podle žánru. Práci uzavírá seznam použitých zkratk (jak textových edic, časopisů a jiné literatury, tak i obvyklých textových zkratk) a přehled použité literatury (celkem 463 položek plus další dva elektronické prameny).

3. Koncepce a výsledný stav dizertační práce

3.1. Teorie

Téma, které si autorka vybrala pro svoji dizertační práci, klade velký důraz na samostatnou práci, ale i na dostatečný přehled a znalosti z více oblastí chetitologie. Byť by se mohlo zdát, že těžiště práce leží v lexikální rovině jazyka, už úvodní kapitoly, které řeší kritéria pro vymezení korpusu zpracovávaných textů, naznačují, že autorka se pro úspěšnou prezentaci svých výsledků bude muset dobře orientovat nejen v samotném jazyce textů (tj. především gramatice), tak i v rozsáhlé dílčí literatuře.

Chetitologie jako obor je poměrně mladá disciplína, neboť od rozluštění prvních textů v roce 1915 neuplynulo zatím ani jedno století a všechny dosud objevené texty nebyly ještě ani zdaleka publikovány (snad jen více než polovina). Tudíž na badatele zabývající se tímto oborem nelze klást stejné nároky jako na badatele ostatních jazyků, ať už mrtvých, ale s delší badatelskou tradicí (např. latina nebo řečtina), nebo moderních živých (např. angličtina nebo čeština).

Celý obor chetitologie se stále vyvíjí jak s dalším poznáváním samotného jazyka a jeho struktury, tak i s novými a přesnějšími interpretacemi publikovaných textů nebo publikováním úplně nových textů. A je jen na samotných badatelích, jak s tímto vývojem a poznáním dokážou držet krok. Jak dalece se to podařilo autorce předkládané práce, je zřejmé po jejím přečtení.

Autorka si vybrala za cíl specifickou část z lexika chetitštiny - kultovní termíny. Jelikož nejde o běžné lexikální položky, nemohla vycházet jen z dostupných slovníků, ale základ tvořila samostatná práce s textem, která zahrnovala překlad, pochopení kontextu a na konec správnou interpretaci textu i konkrétního lexému. Už z objemového rozdělení práce je zřejmé, že této části práce věnovala skutečně nejvíce pozornosti, byť jak se v některých případech ukáže, i na úkor jiných - sice dílčích, přesto ne zcela zanedbatelných - aspektů práce.

V této souvislosti je třeba uvést, že v době, kdy autorka začala pracovat na své dizertační práci (tj. v roce 2003), měla k dispozici dva základní typy zdrojů pro svoji práci, což se však během následujících let významně změnilo. Pro práci s texty a dostupnou literaturou existovaly dva prameny: katalog chetitských textů od E. Laroche (LAROCHÉ 1971 a LAROCHÉ 1972 v autorčině seznamu literatury) a systematická bibliografie chetitologie, zahrnující veškeré publikované texty v tomto oboru do roku 1995 (SOUČEK-SIEGELOVÁ 1996 v autorčině seznamu literatury). Pro samotný jazyk - jeho gramatiku - existovalo sice více publikovaných prací, přesto jedinou, dá se říci do té doby referenční, gramatikou byla práce J. Friedricha z roku 1967, která byla v nezměněné podobě vydána znovu v roce 1974 (FRIEDRICH 1974³ v autorčině seznamu literatury). Tato práce však byla již v roce 2003 poněkud zastaralá a nedostačovala pro přesnější a dokonalejší interpretaci textů. Spousta badatelů proto byla v podstatě odkázána na množství samostatných článků zpracovávajících dílčí problémy chetitské gramatiky, což samozřejmě znesnadňovalo nejen komplexní poznání chetitského jazyka, ale i orientaci v dané problematice. Tento neutěšený stav se podařilo částečně vyřešit až v roce 2008, kdy byla konečně vydána dlouho ohlašovaná nová - tentokrát i v názvu sama uvádějící titul „referenční“ - gramatika chetitštiny (HOFFNER - MELCHERT 2008). Podobně se v posledních letech zlepšila situace i s aktualizací katalogu chetitských textů (a s tím spojenou konkordancí textů) a chetitskou bibliografií. Jedním z elektronických zdrojů, které uvádí i

autorka v seznamu literatury, je portál „Hethitologie Portal Mainz“ (<http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/HPM/hethportlinks.html>), který tyto (stále průběžně aktualizované) informace poskytuje. Právě odkaz na tento portál je tím nejaktuálnějším bibliografickým údajem v celé práci. Autorka uvádí poslední návštěvu leden 2011.

S podivem lze konstatovat, že právě práce autorky s aktuální literaturou je v některých případech značně podceněná. Použitá literatura po roce 2003 tvoří v seznamu literatury jen zanedbatelnou část (něco více než 10 položek ze 463, pomineme-li textové edice). Samozřejmě podstatnou část k jejímu tématu tvoří literatura publikovaná dříve, přesto je trochu hůře pochopitelné, že necituje např. novou gramatiku chetitštiny z roku 2008 (chybí v seznamu literatury), ale stále pracuje jen s více než 40 let starou a do značné míry nevyhovující gramatikou z roku 1967, resp. 1974. Že má autorka jisté problémy s aktuální literaturou či možná přesněji s aktualizací vlastního textu, dokládá i následující příklad ze str. 4: *„Objevené tabulky jsou pečlivě „kopírovány“, tj. přepsány v klínovém písmu ve 114 dosud publikovaných svazcích. Jedná se o 45 svazků Keilschrifttexte aus Boğazköy (KBo) ... Počítáme-li průměrně 50 stran ve svazku, dospějeme k číslu přibl. 5700 stran publikovaných chetitských textů.“*

Počet publikovaných svazků řady KBo činí k současnému datu celkem 61, nikoli 45, jak uvádí autorka. Poslední tři svazky vyšly v tomto roce, proto je možné je z tohoto výčtu opomenout, přesto do konce roku 2010 tedy bylo publikováno 58 svazků. Je zvláštní, že autorka tuto nesrovnalost přehlédla, byť v seznamu literatury uvádí aktuální zpracování (z roku 2010) prepisu textů ze svazku KBo 54. Spíše to svědčí o tom, že úvodní kapitola předkládané práce věnovaná chetitologickému bádání a dataci textů je do značné míry neaktualizovaná, neboť 45 svazů řady KBo bylo publikováno do roku 2003, kdy autorka nastoupila do doktorského studia. Diskuzi vyvolává i údaj o přibližně 5700 stranách publikovaných chetitských textů, neboť nejde o strany souvislého textu, ale jen o papírové strany s přepsanými tabulkami, a to ještě často jen fragmentárně dochovanými.

Určitá bibliografická neaktuálnost v dílčích problémech se táhne celou prací, přesto nejnapadnější je v prvním oddíle (kap. I. a II.) zřejmě proto, že zde se rozebírají různé teoretické aspekty práce, z nichž vychází zbytek dizertační práce. Autorka se v této části věnuje především dataci chetitských textů a vymezuje kritéria, na základě nichž lze jejich relativní stáří určit, ale také se vyslovuje k vymezení jednotlivých fází jazyka. Jednotlivé názory a zjištění různých autorů předkládá s velmi dobrým pochopením a prokazuje při tom i velmi dobrou schopnost konzistentního uvažování. Příkladem jsou následující pasáže týkající se chronologie chetitštiny: *“Zásadním terminologickým problémem současného bádání je neshoda chetitologů pokud jde o označení jednotlivých jazykových stupňů chetitštiny. Je důležité si uvědomit, že v podstatě není možné ohraničit vývoj určitého jazyka a vytyčit samostatné etapy takového vývoje, především proto, že jazyk je v každé fázi vývoje živoucím a neustále se proměňujícím mechanismem. Každá inovace v jazyce má rozdílnou dobu trvání, jednotlivé změny mohou nastupovat nezávisle na sobě a vyvolávat další. Ačkoliv tedy nemůžeme shrnout období psané tradice chetitského jazyka do oddělených časových úseků, přesto je pro nás z hlediska přehlednosti důležité definovat nějakým způsobem jednotlivé fáze tohoto vývoje, a to za předpokladu, že budeme mít neustále na paměti, že se nejedná o ohraničitelné fáze, ale o zachycení lineárního vývoje chetitštiny v určitých momentech na časové přímce a že hranice mezi těmito jednotlivými fázemi jsou ve své podstatě nezachytitelné, neboť jsou plynulé.”* (str. 10). Autorka pokračuje na následující straně (str. 11): *“Bohužel není dosud možné opírat lingvistický rozbor o jednotně vytvořenou terminologii, a dokonce dosud neexistují ani zásadní kriteria datovatelnosti*

chetitských textů. Nejenže mezi badateli nepanuje shoda pokud jde o chronologické rozčlenění chetitských dějin a pojmenování jednotlivých dějinných období, ale různí badatelé používají i rozdílných přístupů k hodnocení a dataci textů.”

Správný přístup zaujímá autorka i k jednomu z kritérií pro datování chetitských textů – paleografii na str. 15: “Důslednou studii vývoje chetitských znaků předložil F. Starke ve svém zpracování klínopisných luvijských textů. Je otázkou, jak dalece je takové detailní rozvržení objektivní a zda v tomto případě nepřevažují i takové faktory jako je provenience textu či rukopis písaře. H. G. Güterbock a H.A. Hoffner vědomě upouštějí od tak precizní datace.⁶⁴ Souhrn typických lingvistických rysů pro středochetitštinu sestavil např. S. Košak⁶⁵ [KOŠAK 1980: 32-33]. Nejnověji se k problematice datace vyjádřil M. Popko⁶⁶ [POPKO 2007].“ Poslední dvě věty jsem ve výňatku uvedl záměrně, protože právě ty nápadně ukazují to, co myslím určitou bibliografickou neaktuálností. Vymezení středochetitšské fáze jazyka z lingvistického hlediska naposledy podrobil kritice C. Melchert (MELCHERT 2008) a nejnověji se k problematice datace chetitských textů vyjádřil (van den HOUT 2009). Právě tento poslední článek je dost zásadní, protože zcela zpochybňuje tradiční koncepci datace chetitských textů. Je proto velká škoda, že ho autorka do své práce nezahrnula a nevyslovila se k jeho novému konceptu datování. Nakonec je možné zmínit i příspěvek z konce roku 2010, který se vyslovuje k oběma výše uvedeným inovátorským přístupům ohledně datace chetitských textů od M. Popka z roku 2007 a T. van den Houta z roku 2009 (ARCHI 2010), který se však zaměřuje především na zavedení písma u Chetitů.

3.2. Terminologie

Z celkově kvalitativně dobře vyvážené práce je zřejmě nejslabší částí kapitola II. 2. *Kritéria grafické a lingvistické analýzy chetitských textů*. Problém netkví ani tak v obsahové stránce, která je poměrně dobře zvládnutá, ale spíše ve formálních chybách. Autorka se dopouští mnoha terminologických nepřesností. Pokusím se omezit jen na co nejstručnější nástin. Na str. 18 a 19 si plete u fonémů /w/ a /j/ termíny dvojhláska a polokonsonant (jinak i polovokál nebo aproximanta). Na str. 21 opět zaměňuje sekvenci dvou fonémů -ie- a -wa- za dvojhlásky. Chetitština neměla stoupavé dvojhlásky (s polokonsonantem na první pozici) jako např. slovenština (ie, ia), ale jen klesavé dvojhlásky (s polokonsonantem na druhé pozici) jako např. čeština (au). V téže větě zaměňuje termín tzv. „klouzavé hlásky“ (což je nepříliš užívané označení jednoho typu polokonsonantů, glidů) za hiátové hlásky, které slouží z fonotaktických důvodů k zamezení vzniku hiátu. Na str. 18 a 19 používá zastaralé termíny *media* a *tenuis* pro znělé, resp. neznělé hlásky.

Poněkud laxní přístup autorky k fonologii chetitštiny nebo fonologickému přepisu slov je patrný na str. 21: „... tedy -ije- a -uwa-, např. i(-i)-e-ez-zi, popř. i-e-zi pro /ije(z)zi/; i-da-a-la-u-wa a i-da-a-la-wa, obojí pro /xauwa/ apod.“ Autorka v textu zavádí typ závorek //, které v seznamu zkratk chybí. Lze se jen domnívat, že je chtěla použít obvyklým způsobem, tedy pro fonologický zápis slov. Problém však nastává v okamžiku, kdy si uvědomíme, že to, co se v chetitštině zapisuje pomocí grafémů se z, neodpovídá znělé alveolární frikativě /z/ jako v českém slově *zima*, ale neznělé afrikátě, jejíž fonologická hodnota byla zřejmě někde mezi českým c a č, tedy ve fonologickém přepisu /tʃ/, resp. /tʃ/. Navíc nelze vyloučit, že grafemická geminace mohla vyjadřovat další fonologický rys (např. délku konsonantu, aspiraci aj.). Slovo i(-i)-e-ez-zi by se tedy muselo fonologicky přepsat jako /i(i)jetsi/. Podobně je nevhodné přepisovat slovo i-da-a-la-wa jako /xauwa/, neboť symbol /x/ znamená ve fonologii neznělou velární frikativu, v češtině zapisovanou spřežkou *ch*. Autorka zřejmě tímto symbolem

chtěla vyjádřit nezapisovaný začátek slova (v seznamu zkratkopisů opět není uveden), pro tento účel by se lépe hodil v chetitologii užívaný symbol °.

Snad největší chyby či neznalosti se dopouští při popisu zápisu chetitských závěrových hlásek: „*Jak však rozpoznal E. H. Sturtevant, v chetitštině jsou neznělé hlásky mezi vokály psány zdvojeně, na rozdíl od neznělých.*“ (str. 19). Jednak je tu zjevný nesmysl (*neznělé hlásky mezi vokály psány zdvojeně, na rozdíl od neznělých*). A dále Sturtevant si všiml, jakým způsobem jsou v chetitštině zapisovány responze rekonstruovaných okluziv (ne všech fonémů!) v praindoevropštině. Responze praindoevropských neznělých okluziv bývají zapisovány mezi vokály geminovaně a responze praindoevropských znělých a znělých aspirovaných okluziv bývají zapisovány mezi vokály jednoduchými konsonanty.

Spoléhání se na neaktuální literaturu autorka dokládá znovu na str. 20 v souvislosti s jevem zvaným *plné psaní*, což je označení pro redundantní zápis vokálu samostatným znakem, i když je již tento vokál zapsán pomocí grafému, který ho předchází, nebo který po něm naopak následuje (např. -a-aC nebo Ci-i-). Výklad tohoto jevu zatím není jednoznačně vysvětlen, přesto se zdá, že k jeho užití mohlo vést pět různých důvodů. Autorka k výčtu těchto důvodů cituje jen neaktualizovanou literaturu (článek z roku 1981), zatímco zcela opomíjí rozsáhlou dizertaci (935 stran) od S. Kimball z roku 1983, která se věnuje jen tomuto jevu (KIMBALL 1983). Aktuální shrnutí dané problematiky by našla i v nové chetitské gramatice (HOFFNER – MELCHERT 2008). V současnosti tuto problematiku dalekosáhle zpracovává A. Kloekhorst, který má již první výstupy k dispozici v elektronické podobě (KLOEKHORST v tisku).

Kromě ortografických a fonologických kritérií pro stanovení stáří chetitských textů uvádí autorka i množství morfologických kritérií (kapitola II. 2. b. *Lingvistická analýza*). Při jejich výčtu se opět dopouští různých terminologických, ale i věcných nepřesností, které jsou způsobené především tím, že se autorka příliš nesnaží dopátrat hlubší podstaty daného jevu, ani nezjišťuje, zda daný jev není interpretován v současnosti jinak. Spokojí se s mnohdy zastaralými názory druhých. Je však nutno uvést, že většina těchto kritérií je v podstatě platná dodnes, byť dříve nejasným jevům se dostalo nové, přesvědčivé interpretace. Takovým příkladem je např. dříve nejasná interpretace dokladů dvojí koncovky 1. os. sg. přezenta určité třídy sloves (-*ja-mi*, -*i-e-mi*). Přesvědčivou interpretaci nabídl Kloekhorst (KLOEKHORST 2008), který vysvětlení vidí v diachronii tvarů. Tvar -*i-e-mi* je analogickým rozšířením -e- stupně ablautu sufixu ze 2. a 3. os. sg. do 1. os. sg., kde byl původní -o- stupeň ablautu (tvar -*ja-mi*), z důvodu paradigmatického vyrovnávání. Jak hluboce je autorka někdy v závěsu zastaralé literatury dokládá na str. 23: „*V morfologii jmenných pádů je významnou změnou přechod od starochetitské genitivní koncovky pl. -an k mladochetitskému -aš¹²⁸ a mladochetitské splynutí dativu a lokativu do jednoho pádu na -i¹²⁹* [FRIEDRICH 1974³: § 59b].“ V tomto případě nejde o splynutí dativu a lokativu do jednoho pádu na -i, ale o splynutí direktivu a dativu-lokativu do jednoho pádu na -i. J. Friedrich ve své staré gramatice totiž předpokládal existenci starého dativu, který měl koncovku -a. V současnosti se termín starý dativ neužívá, ale preferuje se termín direktiv, příp. alativ. Navíc dativ a lokativ tvoří po celou historii chetitštiny jediný pád: dativ-lokativ (samostatný lokativ se dochoval jen v několika ustrnulých výrazech, jde o tzv. bezkoncovkový lokativ). Podobně neaktuální je termín *casus absolutus*, zmiňovaný na téže straně. Je zase s podivem, že aktuální interpretaci tohoto jevu autorka přechází mlčením, byť v seznamu literatury uvádí publikaci, v níž je tento problém řešen (ZEILFELDER 2001). V textu se objevují i další jednotlivosti, které podněcují k diskuzi, ale ty ponechávám z důvodu prostoru stranou. Na konec je třeba zmínit i nekonzistentní užívání termínu *novochetitský*, který autorka často zaměňuje s termínem *mladochetitský*, byť na

str. 8 v přehledu fází chetitského jazyka uvádí jen pojem *novochetitština*. Termín *mladochetitský* je doslovným překladem termínu *junghethitisch* z německy psané literatury, který se ovšem v české chetitologické literatuře v současnosti nepoužívá.

Celkově II. kapitola budí dojem, že autorka si je v této oblasti chetitštiny nejméně jistá a spíš zůstává jen u prezentace názorů druhých, aniž by k nim zaujala vlastní stanovisko. Nesnaží se hlouběji uvažovat o uvedených jevech, které tvoří kritéria, z nichž pak vychází při dataci textů, čímž odborně ochuzuje nejen čtenáře, ale především sama sebe.

3.3. Přepis a překlad textů

3.3.1. Přepis a ortografie textů

Nejlépe zpracovanou částí předkládané práce je podle mého názoru právě druhá část, tedy kapitola III. Přehled starochetitských textů. Při zpracování samotných textů autorka většinou reflektovala i aktuální literaturu. Škoda, že tak neučinila i v případě úvodních kapitol, vymezujících kritéria, na nichž dál staví. Právě tato III. kapitola je nejlepším dokladem náročné samostatné práce, které se autorka zhostila poměrně velmi dobře. Přesto i zde se objevují určité – byť dílčí – nedostatky. Autorka hned na začátku uvádí: „*Cílem této práce není podat detailní prezentaci všech starochetitských textů.*“ (str. 26). Z tohoto důvodu lze akceptovat opomenutí některého nového zpracování textu, jako je tomu v případě CTH 3 (Fragmenty zmiňující město Zalpu), zvláště v případě, že text není stěžejní pro kultovní terminologii. Zde autorce uniklo kompletní nové zpracování tohoto textu (HOLLAND – ZORMAN 2007). Jediná podstatná věc, kterou lze autorce vytknout, se týká českého překladu. Jednak je to záležitost čistě ortografická, a jednak je to v některých případech samotný překlad určitých pasáží, což je však věcí diskuze, neboť každý překlad je zároveň i výkladem, o to více, máme-li co do činění s mrtvým jazykem.

Nejdříve několik poznámek k přepisu slov v českém překladu textů. Autorka se bohužel dopouští nešvaru typického nejen pro českou chetitologii, ale i klínopisu obecně. Mám na mysli přepis grafémů s konsonantem obvykle transkribovaným jako H/h (zde autorka používá jednodušší variantu H/h) pomocí české spřežky Ch/ch. Badatelé, kteří tento způsob přepisu používají, si často neuvědomují, že pokud se snažíme počestit cizí jména, měli bychom být konzistentní ve všech ohledech, tj. i v případě jiných grafémů. Nelze přepsat jen jeden grafém českým ekvivalentem a ostatní nechat v původní ortografii. Pokud bychom se rozhodli ortograficky přizpůsobit češtině jen jediný grafém v cizím slově, výsledek by mohl vypadat stejně jako např. v případě anglického slova *jeep* přepsaného jako *džeeep*.

Názorně to lze ukázat na příkladě jména *Wahzašu* (str. 51, ř. 8'), které nelze přepsat v češtině jako *Wachzašu* (jak činí autorka), protože chetitskými grafémy *z* a *š* se zapisovaly jiné hlásky než v češtině. Chetitskému *z* odpovídá (jak jsem již výše podotkl) české *c*, příp. *č* a chetitskému *š* odpovídá české *s* (vyslovované zřejmě podobně jako apikální alveolární sibilanta v kastilské španělštině). Navíc grafému *s* chetitským *w* (jehož výslovnost byla zřejmě podobná jako v případě anglického *w* ve slově *woman*) je nejbližší v češtině frikativa *v*. Výsledný zápis – pokud bychom tedy chtěli toto jméno za každou cenu ortograficky počestit – by byl *Vachcasu*. Podobně bychom měli postupovat např. v případě názvu chetitského města *Hattušaš*, které by bylo nutné přepsat jako *Chatusas*, neboť geminované *-tt-* mezi vokály slouží k zápisu fonologické kvality dané okluzivy (zde zřejmě aspirované /t^h/). Chetitština má i zvláštní fonémy, které zapisuje pomocí „spřežek“ *ku* nebo *gu*, tedy /k^w/ nebo /g^w/). Ty bychom tedy v přesném přepisu museli zapsat jako *kw*, respektive *gw*. Pokud už se autorka rozhodla přepisovat chetitské H/h jako české Ch/ch měla by tak alespoň činit konzistentně, což se občas neděje (např. na str. 26 *Anum-Herwu*, ale na str. 27 *Anum-Cherwa*,

na str. 156 *Tuhuleli* namísto *Tuchuleli*, *Kakumahima* namísto *Kakumachima*, na str. 160 *Hattuša* namísto *Chattuša*).

3.3.1.1. Přepis logogramů, výpůjček a cizích slov

Za zvážení by jistě stál i způsob zápisu logogramů a výpůjček v chetitštině při překladu do češtiny. Autorka ponechává v českém překladu speciální chetitské termíny v původním tvaru zapsané ovšem kurzívou (např. strom *karpina-*). To je bezpochyby správný přístup, který čtenáři usnadňuje orientaci v neznámých lexémech. Přesto ostatní cizí slova v českém překladu většinou nijak nezohledňuje, takže čtenář je ve výsledném překladu konfrontován s množstvím cizích slov z různých jazyků (luvijštiny, chattijštiny, akkadštiny nebo sumerštiny), která v českém překladu nebývají vždy odlišena od českého textu. Budiž řečeno, že při pátrání v následující kapitole věnované jednotlivým lexémům čtenář může většinou najít výklad k danému termínu. Autorka by měla zvážit, zda by pro český překlad nebylo vhodné typograficky odlišit nejen zvláštní chetitské termíny, ale i ostatní cizí slova, pokud je nepřekládá. Jako příklad lze uvést následující větu s akkadskými výrazy, které nejsou od ostatního českého textu nijak odlišeny:

Str. 148: text KBo 25.79 (+) KUB 35.126 rev. i

4'. [obilí še]ppit- [p]ar[is]u (mouky) samīdu pšen[ice]

Vhodnější by podle mě bylo:

4'. [obilí še]ppit- [P]AR[IS]U (mouky) SAMĪDU pšen[ice]

Podle toho, jakým způsobem autorka zachází s cizími slovy v chetitštině, si lze klást otázku, jaký je formální rozdíl mezi chetitským termínem označujícím druh chleba *wageššar* a akkadským termínem označujícím měrnou jednotku „parisu“? Oba termíny nepřekládá, ale akkadský výraz nijak od zbytku textu neodliší. Pokud autorka chtěla kurzívou přepisovat v překladu jen vlastní chetitské termíny, ke kterým nezná (vhodný) překlad, pak by tak měla činit konzistentně. Přesto některé nepřeložené chattijské výrazy ponechá v překladu kurzívou, jako by šlo o chetitský termín. Uvedu příklad:

Str. 164 KBo 17.50++ rev. iii

19'. Kněz ‚pomazaný‘ zv[olá: „tew]āšhan tiyāt!“ Král

Vhodnější by podle mě bylo:

19'. Kněz ‚pomazaný‘ zv[olá: „**tew_a]**āšham tiyāt!“ Král

Chattijština je stále ještě ne příliš známý jazyk, takže interpretace všech lexémů bývá problematická. Přesto by bylo možné čtenáře alespoň orientačně seznámit s významem fráze, např. v poznámce. Výraz **tew_aāšham** znamená „bohové“ a výraz **tiyāt** zůstává nejasný, zřejmě jde o slovesný tvar od slovesa „dát“. Do přepisu se autorce vloudily i nepřesnosti. Výraz **tew_aāšham** má na konci -m, nikoli -n, a je chybné přepisovat zvláštní chattijské grafémy **w_a** apod. jako *wa*, protože tyto grafémy slouží k zapsání nějakého druhu labiálního fonému (zřejmě frikativy nebo aproximanty - /β/, /v/, /f/). Na čem se badatelé shodnou je, že se jimi rozhodně nezapisovala aproximanta *w*. Podobně autorka přepisuje i jména bohů zapisovaná pomocí těchto znaků (např. *Wašezzili* místo **Wa_ašezzili** na str. 74). Je to další nešvar chetitologů, kteří často tyto grafémy zjednodušeně přepisují jako *wa* apod.

Trochu nejasné po tomto příkladě zůstává, proč se autorka naopak rozhodla částečně (!) počestit chattijské onomatopoické výrazy v českém překladu. Opět uvedu příklady:

Str. 104 KBo 25.36 rev. iii
10´.] Klauni volají „Ahá!“ (v přepisu je *a-ha-a*)

Str. 104 KBo 17.18 obv. ii
4. muži *hap]ia-* volaj[í] „Húú“. (v přepisu je *hu-u-u*)

Str. 106 KBo 17.43 obv. i
11´. Nepustí ho však. Volá „lí!“ (v přepisu je *i-i*)

Kromě formálních chyb, že před zvoláním s uvozovkami chybí dvojtečka, opět autorka nekonzistentně počestňuje cizí slova. Tzv. plné psaní vokálu indikuje psaním dlouhých vokálů, ale grafém *h* tentokrát nepočestí na *ch*, jak to má ve zvyku (také nekonzistentně) dělat u vlastních jmen. Proč autorka tedy nepřepíše tyto výrazy jako „**Achá**“, „**Chú**“, „**Í**“? V českém čtenáři zřejmě výraz „Ahá“ vyvolá asociace s citoslovcem *aha*, se kterým chatijský výraz nemá nic společného. Otázkou zůstává, proč se autorka snaží počestvovat cizozajčné onomatopoické výrazy, když neznáme jejich sémantiku. Frázi „*tew]āšhan tiyāt!*“ uvedenou výše ze stejného důvodu ani nepřekládá a plné psaní vokálu ponechává v původním způsobu transkripce jako *ā*. Naopak chatijskou frázi na str. 55 ř. 20´ „*lúwaiu imune*“ opět částečně počestňuje. Transliterace fráze je **lu-ú-wa-a-i-u i-mu-ne**, takže transkripce textu je **lūwāiu imune**. Kdyby autorka byla důsledná v interpretaci *ū* a *ā* jako dlouhých vokálů, měla by frázi přepsat jako „**lūwāiu imune**.“ Autorka také nikde neuvedla, že jde o chatijská slova, a ne chetitská, která má ve zvyku v případě neznámého významu přepisovat kurzívou.

Zcela nelogicky také autorka někdy ponechává v českém překladu indexy slabičných hodnot znaků, které se v překladu nezohledňují a navíc v češtině hrozí jejich záměna s označením délky vokálu - např. znak *pí*, který se může kvůli jednoznačnosti v současnosti přepisovat i jako *p_{i2}*:

str. 78 ř. 12´ Tahpílanu (v přepise je ^D*Tah-pí-il-la-nu-un*, což by gramaticky správně a podle autorčina obvyklého způsobu přepisu mělo být přesáno jako *Tachpílanua*)

str. 96 ř. 5´ Telipínu (v přepisu je ^D*Te-li-pí-nu-un*) - správně: *Telipínu*

str. 128 ř. 4. (boha) Telipínu (v přepise je ^D*Te-li-pí-nu-aš*) - správně: *Telipínu*

Nejednotná je autorka i v případě přepisu sumerogramů v českém překladu. Někdy volí malá písmena namísto velkých jako např.:

str. 115: ř. 4´ dá jednoho býka muž *igi.du₈.a* [(v přepise je *IGI.DU₈.A*)

str. 76: ř. 2. [] chléb třiceti (jednotek), chléb *zi.har.har* dvacetipět (jednotek) [(v přepise je ^{NINDA}*ZI.HAR.HAR*)

Jindy ponechává velká písmena:

str. 72: ř. 26. [R]ozdrobí t[lustý chléb] a d[á k] okn[ům]. Vezme porci nápoje **KAŠ.GEŠTIN**
(v přepise je také **KAŠ.GEŠTIN**)

V tomto ohledu nemusí být mezi chetitology a klínopisci obecně jednota, protože není vždy jasné, zda dané cizí slovo bylo v chetitském textu při čtení nahrazeno chetitským ekvivalentem, který se nám nedochoval, nebo zda Chetitě přejali cizí slovo a integrovali ho do svého slovníku. V mnoha případech je

pravděpodobnější první možnost, protože cizí slova typu IGI.DU₈.A by odporovala chetitské slovtvorbě a morfologii. Přesto je třeba si uvědomit, že mezi sumerským lexémem transliterovaným v sumerském textu jako igi-du₈-a a akkadským lexémem transliterovaným v akkadském textu jako sa-mi-i-du není žádný formální rozdíl, proto přepis jednoho slova jako igi.du₈.a (s tečkami) a druhého jako samīdu (bez spojovníků) pozbývá v překladu opodstatnění. Pokud v překladu zohledníme jen chetitské termíny, pak by bylo namísto přistupovat jednotně i k cizím slovům. Buď obě slova přepíšeme jako igidua a samidu, nebo ponecháme původní rozlišení z transliterace na IGI.DU₈.A a SAMIDU.

Ne všechna cizí slova v českém překladu lze najít mezi lexikálními položkami v kapitolách IV. – VI. Příkladem je následující pasáž, ve které nejsou cizí slova nijak odlišena od zbytku českého textu.

Str. 115: text ABoT 1.35 rev. iv

12´.	takto praví ⁴³⁷ : „[]čistý
13´.	antatta kur[(atna)]jeden muž <i>ašušala-</i>
14´.	uppammi(-)túiš]túišmi
15´.	túiš []jeden
16´.	jeden hovo[ří.] strom <i>karpina-</i>

Autorka sice v poznámce č. 437 uvádí „*Následuje řeč luvijsky.*“, ale čtenář z překladu nepozná, kde luvijská pasáž končí, protože v pasáži se na řádcích 12´ - 15´ nelogicky střídají česká slova s cizími výrazy. Autorka zřejmě nechává na čtenáři, aby si sám domyslel, že jsou to ona luvijská slova. Aby bylo jasné, jak celá pasáž vypadá, uvedu svoji rekonstrukci na základě pečlivého srovnání textu s duplikátní pasáží doloženou na fragmentu KBo 25.56. Pro odlišení luvijské pasáže od chetitské jsem použil tučné písmo:

12´.	<i>ki-iš-ša-an te-[(e-e)z-zi xx xx xx x]x</i> ku-um-ma
13´.	a-an-ta-at-ta ku-r[(a-at-na) xx xx xx] 1 ^{LU} <i>a-šu-ša-a-la-aš</i>
14´.	up-pa-am-mi tu-ú-i-i[(š tu-ú-i-iš) xx] tu-ú-i-iš-mi
15´.	tu-ú-i-iš x[x xx xx 1 [?] LU <i>a-šu-ša-a-l]</i> <i>a-an ta</i> 1-EN
16´.	1-EN <i>tar-ši[-ke-ez-zi xx xx x(x-ša-an^{GI})]^Skar-pí-na-an</i>

Překlad je následující:

12´.	takto pr[(a)ví: „] (jsou[?] rituálně) čisté.
13´.	Do (toho) zá[(řezy)] jeden muž <i>ašušala-</i>
14´.	Přines mně (to) dvakrát[?]![(Dvakrát[?])] Dvakrát[?] pro mě,
15´.	dvakrát[?] [jednoho [?] muže <i>ašušal]</i> a-.“ Pak jeden
16´.	po druhém odřík[ává: „] strom <i>karpina-</i>

Překlad této luvijské pasáže je do určité míry zkusmý, protože luvijština není zatím natolik dobře poznáný jazyk jako chetitština. Navíc tato pasáž je dost porušená a v celém dochovaném luvijském korpusu nemá přímou paralelu, kterou by bylo možné použít pro doplnění. Nejproblematictější je v textu několikrát se opakující tvar **tu-ú-i-iš**, který by formálně mohl znamenat „*tvůj*“ (nom. sg. obec. rodu), ale z hlediska kontextu se nabízí jiný výklad. Slovo /*twisu*/ je doloženo v jiném luvijském dialektu psaném hieroglifickým písmem a znamená „*dvakrát*“. Obě slova (*tvůj* a *dvakrát*) jsou pravděpodobně homonyma.

Pokud jde o chetitskou část, autorka si nevšimla, že akkadsky psaný výraz 1-EN 1-EN odpovídá chetitskému distributivnímu výrazu 1-aš 1-aš „jeden po druhém“, což je navíc ještě naznačeno užitím imperfektivního sufixu -*ška/e-* ve

slovesném tvaru. Tím se již dostávám k druhému nedostatku této kapitoly, kterým jsou nepřesnosti v českém překladu.

3.3.2. Překlad textů

Při čtení práce – v případě přeložených pasáží – má člověk dojem, že se autorka v mnohém spoléhala na starší překlady z minulého století. Překlady daných pasáží často postrádají jazykový detail proto, že autorka nevěnovala velkou pozornost jak gramatickým, tak i sémantickým nuancím některých vět z pohledu současného stavu chetitologického bádání. To jen potvrzuje to, že autorka nepracovala s moderní gramatikou chetitštiny (HOFFNER – MELCHERT 2008), ale jen s jejím dnes již poněkud zastaralým předchůdcem ze 60. let minulého století. U starších autorů ze 70. a 80. let 20. století je to pochopitelné. Chetitologie byla tehdy poměrně mladá věda a poznání gramatiky jazyka nedovolovalo takovou jazykovou přesnou v překladu, jako tomu bylo např. v případě latiny nebo dokonce moderních jazyků. Sémantická, ale především gramatická přesnost přeloženého textu byla z tohoto důvodu často obětována. Cílem badatelů bylo spíše mít k dispozici zhruba správně přeložené texty a s nimi dále pracovat, než se zabývat gramatickými detaily jevů, jejichž funkce zůstávala nejasná. Od té doby se však chetitologie již posunula dál. Zdá se, jako by autorka svým přístupem ke zpracování textů ustrnula právě kdesi uprostřed 2. poloviny minulého století, v době bezpochyby velkých osobností chetitologického bádání, z jejichž výsledků práce dodnes chetitologie čerpá, přesto moderní přístup věnující stále více pozornosti lingvistickému detailu (jak historicko-srovnávacímu, tak obecně jazykovědnému), jazykové teorii a typologii, přibližuje chetitologii na úroveň srovnatelnou s jinými filologickými obory – nejenom klasickou latinou a řečtinou, ale i např. moderními živými jazyky.

Pro ilustraci gramatických nedostatků v překladu uvedu několik příkladů, na nichž bude patrné, jak je nutné dbát na gramatiku jazyka, aby překlad byl dostatečně smysluplný a pokud možno, aby se co nejvíce snažil vystihnout záměr mluvčího původního textu. Skutečný překlad totiž netvoří doslovně přeložená jednotlivá slova, ale především dobře pochopená gramatika jazyka.

Prvním příkladem je překlad spojky *-a/-ma*, který autorka ve své práci překládá uniformě všude jako „*však, ale*“ bez ohledu na kontext, který je pro správnou analýzu užití této spojky nezbytný. Kromě adverbativního významu „*ale, však*“, může tato spojka v určitém případě fungovat jako slučovací spojka „*a*“ nebo má další funkce, pro které čeština nemá funkčně ekvivalentní morfémy (např. indikace změny tématu věty, různé pragmatické funkce). V mnohých případech působí překlad „*však*“ násilně a neorganicky v rámci kontextu celé výpovědi. Autorka v bibliografii ani necituje žádnou významnější moderní práci týkající se této problematiky (RIEKEN 2000, MEACHAM 2001, MELCHERT 2009). Zde je několik příkladů:

str. 47 ř. 28. Hromada dříví ale: jedna leží u nohy krále, jedna však leží (u nohy) královny.

chetitšská verze: ^{GI5}*ḥar-pa-ma* 1-*an-ta* LUGAL-*aš* GÌR-*ši ki-it-ta* MUNUS.LUGAL-*ša* 1-*an-ta ki-it-ta*

V tomto případě je spojka *-ma* užitá ve funkci označení vsuvky, tudíž v českém překladu ji odpovídá buď interpunkce, nebo ji můžeme přeložit pomocí sousloví „*pokud jde o*“. V případě spojky *-a* ve slově MUNUS.LUGAL-*ša* nemůžeme rozhodnou jednoznačně, zda jde o slučovací nebo rozlučovací spojku *-a*, přesto její význam by byl v obou případech slučovací „*a*“. Větu lze tedy přeložit následovně:

ř. 28. Pokud jde o hromádky dříví, jedna leží u královny nohy a druhá leží u královniny (nohy).

Podobná pasáž je na str. 73:

ř. 37. [zvednou 30 tlustých chlebů. Zásobní nádoba *haršiyalli* však], (jsou) dvě - zde lež[í] 15 černých tlustých chlebů,

ř. 38. [tam l]e[ží] 15 černých tlustých chlebů - př]inesou (je) a postaví.

Chetitská verze je uvedena na str. 67, proto ji zde nebudu znovu přepisovat. I v tomto případě jde o vsuvku, v níž je podrobněji specifikován obsah nádob *haršiyalli*. Z věty je tedy vhodné vypustit částici *však*, která zde nedává smysl, a přeložit ji následovně:

ř. 37. Zásobní nádoby *haršiyalli* jsou dvě. - V jedné/zde leží 15 černých tlustých chlebů,

ř. 38. a ve druhé/tam leží 15 černých tlustých chlebů. - Přinesou (je) a postaví uvnitř.

Příkladem již přežitého způsobu překladu některých lexémů jsou výrazy *kāša*, *kāšma*, *kāšatta*. Autorka se stále drží zastaralého výkladu těchto slov jako neplně predikačních výrazů s upoutávací funkcí („*Podívej(te),...*“) nebo upozorňovacího citoslovce („*Hle,...*“). Tento překlad byl však zvolen *ad hoc*, protože přesná funkce a sémantika těchto lexémů byla pro starší chetitologické bádání dost nejasná. Proti tomuto překladu vystoupil již v roce 1968 H. Hoffner (HOFFNER 1968), přesto se jeho názor v širší vědecké obci - *bohužel* - příliš neuchytil. Natolik byl již výše uvedený překlad vžitý. Hoffner chápal tyto lexémy jako deiktická slova, která sloužila k vyjádření časové bezprostřednosti děje slovesa. Nutno dodat, že ani toto řešení nebylo jednoznačně uspokojivé. Nejblíže k definování skutečné funkce těchto výrazů se zatím přiblížila E. Rieken (RIEKEN 2009), podle níž jde o deiktická slova nikoli s časovým, ale místním významem, která specifikují, zda se slovesný děj vztahuje ke sféře mluvčího (*kāša* “tady (u mě)”), nebo adresáta (*kāšma*, *kāšatta* “tam (u tebe/k tobě)”, “tam (u vás/k vám)”). Bohužel čeština stejně jako např. angličtina nemá vhodné lexikální ekvivalenty pro překlad těchto slov. Samozřejmě je nutné mít na zřeteli, že jde sice o velmi pravděpodobnou hypotézu, přesto na jednoznačné prokázání skutečné funkce a významu těchto slov si budeme muset ještě počkat. Původní staré překlady typu „*Podívej(te),...*“, „*Hle,...*“ lze z hlediska jak kontextu, tak i chetitské gramatiky odmítnout. Chetitština má totiž na rozdíl od češtiny a jiných indoevropských jazyků pronominální deixi založenou na gramatické osobě, nikoli na vzdálenosti. Tudíž např. větu “*U tebe nastaly povodně*” by chetitština mohla vyjádřit pomocí výrazu *kāšma* (“tam (u tebe)”), který odkazuje na prostředí působnosti adresáta. Starší bádání by takovou větu přeložilo “*Pohled, nastaly povodně.*”, což působí nejen komicky, ale především z pohledu adresáta nevhodně a nesmyslně. Opět uvedu několik příkladů z překládané práce:

str. 31: KBo 17.17 (+) KBo 30.30 obv. ř. 6´. - 8´.

6´. „[Ó bože slunce bohů, p]ohled! Jeho d[ám] bohům! [Jeho dám bohům labarny, našeho/vašeho krále!]

7´. [(Vy) mu dejte] jeho sílu! [(Zde je) jeho dobro], jeho [ži]vot!

8´. [Pohled, jeho (tj. substitutu) tělo] (je) větš[í] než (jeho) [tě]lo (tj. pacienta; [jeho hlava (je) vět]ší než [jeho hlava]; jeho nos (je) větší než jeho nos;

Protože autorka v případě této pasáže neuvádí vlastní přepis, ale odkazuje jen na transkripci textu jiných autorů (především GIORGIERI 1992 v jejím seznamu literatury) a protože jiné aktuální zpracování právě této pasáže (GOEDEGEBUURE 2002, GOEDEGEBUURE 2010b) neuvádí, raději ho transliteruji a přeložím.

6´ [(DINGIR.MEŠ-*na-an* ^dUTU-*i*)]ka-ša DINGIR.MEŠ-*aš a-ši p*[(*é-eš-ki-mi* ^dUTU-*šum-ma-an la-ba-a*)]*r[na-an]*

7´ [(DINGIR.MEŠ-*aš*)(*pí-iš-ki-mi*) *t*]a^{??} *a-a-an-da-aš-ša-an* [(*pí-i*)*š-ki-mi a-(a-za-aš-ši-iš* T)]*an-za-aš-ši-i[(š ka-a-ša)]*

6´ [(Ó sluneční bože bohů,)]tady (u mě) bohům (to=*tělo*) toho (=krále) d[(*ávám. Naše slunce, laba*)]*r[nu]*

7´ [(bohům)(*dávám.*) Na]čež^{??} jeho protějšek/jemu rovného [(*dá*)*vám. J*(eho protějšek/jemu rovný, jeho ži)]*v[ou]c[(í (náhradník/substitut) je tady (u mě))]*.

Na první pohled je zřejmé, že oba překlady se od sebe dost výrazně liší. Velmi záleží na tom, jak autor přistupuje k překladu textu a snaží se ho vyložit co nejlépe nejen z hlediska gramatiky, ale i z hlediska kontextu. Škoda, že se autorka nesnaží více čtenáře seznámit s funkcí celého rituálu, protože pak by snad dokázala i lépe přeložit tuto pasáž. Cílem tohoto typu rituálu je nabídnout božstvu náhradníka/substituta za člověka (zde krále), který je postižen nemocí nebo dokonce hrozící smrtí způsobenou nějakým rozhněvaným božstvem. Proto je v rituálu podrobně popisována každá část těla dotyčného člověka. Tento výčet je pak zopakován u náhradníka s tím rozdílem, že je vždy uvedeno, jak jsou jednotlivé části těla u náhradníka lepší, a tedy pro rozhněvané božstvo mnohem přitažlivější. Rituální vykonavatel nabízí obě těla božstvu a snaží se ho přimět, aby si vybral náhradníka namísto daného člověka. Jednotlivé oblasti působnosti účastníků rituálu jsou jednoznačně udány deiktickými výrazy. Rituální vykonavatel používá slovo *kāša* “*tady (u mě)*”, tj. na rozdíl od sféry působnosti adresáta (=božstva) a také ostatních cizích osob nespádajících do oblasti působnosti ani mluvčího, ani adresáta. Autorka také nezmiňuje pochybnosti ohledně přiřazení tohoto textu k rituálu Zuwi (CTH 412), které uvádí již M. Giorgieri (GIORGIERI 1992), byť ona sama ho k tomuto rituálu řadí. K názoru M. Giorgieriho se přiklání i P. Goedegebuure (GOEDEGEBUURE 2002).

Těchto výrazů je v textech předložené práce ještě několik. Je zbytečné zde všechny uvádět, neboť autorka je překládá vždy stejně jako „*Pohledte!*“ (str. 41 ř. 10) nebo „*hled*“ (str. 137 KBo 25.103 rev. ř. 7´). Omezím se jen na jeden velmi známý doklad. Autorka ho překládá rozkazovací větou, ta ale nemá v textu opodstatnění.

str. 40: ř. 11´. „*Pohledte! Sňa[!] jsem z vás pomluvy (dosl. jazyky obyvatel)!*“

Autorka přepis neuvádí, proto ho zde pro úplnost uvedu:

KBo 17.1 obv. i 11´ [(*ka-*)]*a-ša-ta-aš-ma-aš-kán ut-ni-ja-an-da-an la-a-lu-uš da-a-ah-ḥu[-un]*

Překlad: „Tam (u vás) jsem vám odebral (zlé) jazyky obyvatel.“ nebo „Tam (u vás) jsem z vás sňal pomluvy.“

Dalším výrazem, který by bylo podle nejnovější studie vhodné překládat jiným způsobem, je slovesný tvar *túh-hu-uš-ta*, který autorka překládá jako (*obřad*) se končí. Jde o 3. os. sg. od slovesa *tuhḥuš-* „(s)končit“. Toto sloveso má blízké homonymum *tuhš-* „odříznout, oddělit“, které se od prvního slovesa liší především jiným paradigmatickým ve starochetitštině, a to tím, že jde o medipasivní

sloveso. Starší badatelé jako E. Neu a N. Oettinger se domnívali, že obě slovesa mají medipasivní paradigma. To je ovšem zřejmý omyl, na který upozornil A. Kloekhorst (KLOEKHORST 2008: 890-891, 893-894). Autorka se drží starého výkladu a překládá daný tvar jako prézens mediopasiva, zatímco sloveso *túhhuš-* „(s)končit“ má ve skutečnosti činný rod a daný tvar je préteritem aktiva, který lze přeložit jednoduše „skončil“. Autor chetitského textu vlastně na konci určité pasáže čtenáři sděluje „*Tím obřad skončil.*“ K tomu uvádím několik příkladů z překládané práce:

str. 72. ř. 24. Král se kla[ní. Muž ki]ta- volá. V paláci se končí (obřad). (Mělo by být: skončil)

str. 75 ř. 41'. Král a [královna se posadí. (Ty) poháry, které (obvykle) plné pívají,]

ř. 42'. [tak t]y (nyní) [píjí. Končí se.]

Pro přesnost uvedu i přepis ze str. 71:

ř. 41'. LUGAL Û [(MUNUS.LUGAL e-ša-an-da šu-wa-a-ru ku-e GAL^{HI.A}) a(k-ku-uš-kán-zi)]

ř. 42'. [t]a [(a-pu-u-uš-pát a-ku-an-zi túh-hu-uš-ta)]

Překlad:

ř. 41'. Král a [(královna se posadí. Poháry, které vždy plné) p(ijí,)]

ř. 24'. [pa]k [(právě ty vypíjí. (Obřad) skončil.)]

Na tomto příkladě je dobře patrné, že překlad přítomným časem působí nevhodně. Navíc na této pasáži jsou vidět i jiné nedostatky v překladu. Zcela chybné je překládat tvar *ak-ku-uš-kán-zi* neologismem „pívají“. Sloveso „pívat“ čeština nezná. Autorka se tím nešikovně snažila naznačit uzuálnost děje, která je v chetitském slovese vyjádřena sufixem *-ška/e-*. Do češtiny je samozřejmě nejvhodnější přeložit tento způsob slovesného děje (*Aktionsart*) pomocí příslovce „vždy, obvykle“. Autorka také zcela opomíjí v překladu částici *-pát* (*apūš=pát*), která má v daném kontextu omezující význam „právě, jen“.

V souvislosti s výše uvedenou pasáží se zmíním o jednom dlouhodobém problému chetitologie, kterému by se žádný badatel zpracovávající chetitské texty neměl vyhýbat. Tím jsou větné konektory (zde jen *nu* a *ta*), které propojují jednotlivé věty textu v jeden celek. Obvykle se překládají jako souřadící spojka „a“, případně se nepřekládají. Jejich přesná funkce a sémantika zůstávají v mnohém i dodnes zatím nedostatečně poznanou oblastí chetitské gramatiky, byť v současnosti se objevilo několik zdárných pokusů o jejich rozřešení (např. RIEKEN 1999, BOLEY 2004). Autorka takřka vždy překládá konektor *ta* spojkou „a“, což v některém kontextu působí nevhodně. Sama si toho je zřejmě vědoma, protože někde volí vzhledem ke kontextu vhodnější překlad „tak“. Stereotypní překlad pomocí „a“ nepokládám přímo za chybu, ale spíše jen za stylistický nedostatek. E. Rieken došla k závěru, že původně konektor *ta* fungoval jako časové adverbium s významem „(a) pak, (a) nakonec, načež, nato“. Etymologicky má blízko k českému „tak(že)“. Kromě toho během vývoje chetitštiny se jeho využití posunulo k označování konce části výpovědi se společným tématem nebo bylo jeho užití nakonec možná i lexikálně podmíněno určitým predikátem. Já jen zmíním několik příkladů, kde právě překlad „pak, nato, načež“ je mnohem vhodnější a zřejmě se také blíží skutečnému užití ve větě.

str. 43 ř. 43 A orla odneseme pryč k brán[ě]

ř. 44 a spíme.

Přepis textu je na str. 36:

ř. 43. *ki-it-kar-ša-me-et da-a-i* ^{MUŠEN} *ha-a-ra-na-an-na pa-ra-a hi-lam-[ni]*

ř. 44. *pé-e-tu-me-ni ta ša-šu-e-ni*

Překlad: ř. 43 k (jejich) hlavě položí a orla (směrem) k bráně

ř. 44 odneseme. Pak budeme spát.

Překlad poslední věty jako „a spíme“ je v kontextu podle mě nevhodný. Jelikož chetitština nemá časovou kategorii futura, vyjadřuje ho přítomným časem, který lze v překladu zohlednit budoucím dějem nebo budoucím časem. Navíc slovo *pa-ra-a* zde neznamena „pryč“, ale je to preverbium, kterému ve spojení s daným slovesem v češtině nejlépe odpovídá předpona *vy-*, tedy *vyneseme*. Jelikož se v textu ovšem střídají slovesa *donést* a *vynést*, je přeci jen stylisticky lepší použít správně slovesa *přinést* a *odnést*. Také doplnění koncovky dativu-lokativu ve slově *hi-lam-[ni]* je v kontextu zřejmě chybné, pravděpodobnější by bylo doplnění koncovky direktivu *hi-lam-[na]*.

Hezkým příkladem pro spojení vět pomocí konektoru *ta* s chronologickým sledem dějů je pasáž na str. 72 (přepis je na straně 67):

28. [K]dy[ž Bůh bouře hřmí, kr]ál sestoupí [z] kočá[ru]

29. [a (=ta) pokloní se a (=ta) obětuj]e. A (=ta) opět se pokloní.

30. [Když král] přichází [nahoru do města], tak (=ta) tam toho dne nic (neučiní).

31. [Když se] však [rozednív]á, (ta-pa) otevřou (a) odhrn[ou] závěs.

Já bych upřednostnil následující překlad:

28. [K]dy[ž Bůh bouře hřmí, kr]ál sestoupí [z] kočá[ru].

29. [Nato (=ta) se pokloní a pak (=ta) obětuj]e. Pak (=ta) se opět pokloní.

30. [Když král] přichází [nahoru do města], tak (=ta) tam toho dne nic (neučiní).

31. [Když se] však [rozednív]á, tak/pak znovu (ta-pa) otevřou (a) odhrn[ou] závěs.

V poslední větě autorka nepřekládá částici/adverbium *-(a)pa*, které je zde ukázkovým příkladem pro vyjádření návratu do původního stavu věci (dosl. „zpět, zpátky“), do češtiny nejlépe přeložitelné jako „znovu, opět“ (RIEKEN 2004a). To, co bylo zavřené, se opět otevře. Rozdíl oproti adverbiumu na ř. 29 (*namma*) „znovu, opět“ je v tom, že činnost se nevykonává opakovaně.

Autorka by také mohla lépe pracovat s citovanou literaturou. V seznamu literatury uvádí dizertační práci o zájmenech a deiktických slovech v chetitštině (GOEDEGEBUURE 2003), která obsahuje několik pasáží z předkládané práce. Přesto právě v těchto výrazech autorka dělá zbytečné nepřesnosti v překladu. Uvedu jen dva příklady:

str. 91: KUB 43.30 obv. ii

ř. 6'. [Ku]chaři odnesou nádoby *išpantuziyaššar*

ř. 7'. [] pryč (=edi) z *taršanzipa-*.

Zde jde o adverbialně užitý dativ-lokativ od zájmene pro 3. os. sg., který znamená „na druhou stranu“, nikoli „pryč“.

str. 106: KBo 17.43 obv. i

ř. 10'. Za ním kráčí muž *menia-*, zde i tam (kētt=a kētt=a) natahuje š[íp].

V tomto případě výraz *kētt=a kētt=a* znamená „na této straně a na tamté/oné straně“.

Další citovanou položkou v bibliografii, která by autorce při pečlivějším studiu pomohla v překladu některých pasáží, je práce O. Soysala (SOYSAL 2004), shrnující veškeré chattijské lexémy doložené v chetitských textech. Této tematiky jsem se již dotkl v souvislosti s výše uvedenou frází **tew_aāšham tiyāt**. Na str. 64 překládá autorka pasáž, která se formálně jeví jako výčet bohů:

Str. 64: KBo 25.62
ř. 5'. [] boha Chattuši, boha Tešchapa
chetitský přepis na str. 62: 5'. [] ^DHa-at-tu-ši-in
^DTe-eš-ha-ap

Tato pasáž je však zřejmě chybným chetitským překladem původního chattijského spojení **Hattuš=in te=šhap**, což znamená „božstvo Hattuše“ (SOYSAL 2004: 460). Tento a další příklady podobných chyb nebo reinterpretací a jejich hlubší souvislosti uvádí P. Goedegebuure (GOEDEGEBUURE 2008).

Trochu násilně také působí doslovné překládání frazémů. Např. výraz *peda-ħar(k)*- sice doslova znamená „držet, mít místo“, v kontextu je ale vhodnější a výstižnější překlad jako „zůst(áv)at na místě“.

str. 71 ř. 4. [Palácoví úředn]íci si drží svá místa.

str. 66 přepis: [(DUMU^{MES}.É.G)]AL pé-e-da-aš-me-et har-kán-zi

Překlad: [Palácoví úředn]íci zůstávají na svém místě.

Navíc tato věta morfologicky nevyjadřuje žádnou reflexivitu, takže překlad „si drží svá místa“ není opodstatněný. A správný přepis sumerogramu je [(DUMU.MEŠ.É.G)]AL.

3.4. Slovník termínů

Poslední a zároveň nejrozsáhlejší částí předkládané práce je slovník kultovních termínů, který vznikl excerpací lexémů z textů zpracovaných ve III. kapitole. Autorka se rozhodla veškerý jí vyhodnocený slovník rozdělit do tří samostatných kapitol. Kapitola IV. zahrnuje jen kultovní termíny (Terminologie starochetitských kultovních a rituálních textů). Zbylé dvě kapitoly (V. a VI.) obsahují jen slova, která nejsou přímo kultovními termíny, ale přesto s nimi souvisejí. Samy názvy kapitol jsou dostatečně výstižné (Kapitola V. Ostatní slovní druhy v kultovním kontextu; kapitola VI. Abstrakta, ostatní pojmy a slova neznámého významu).

Jednotlivá hesla jsou koncipována spíše jako přehled dokladů jednotlivých lexémů, než jako lingvistická a kulturní analýza určitého termínu. Mnohdy autorka nenabízí příliš hluboký pohled do problematiky termínu, ale jen uvedení do souvislostí. V některých případech je to dostačující, jindy by si termíny jistě zasloužily delší rozbor. Podle mě měla autorka tuto část pojmut tak, že se namísto mnohdy rozsáhlých citací termínů v textech měla raději omezit jen na několik důležitých nebo ilustrativních pasáží a více se věnovat problematice daného termínu. Možná by se tím i vyhnula už trochu notorickému nedostatku promítajícího se do celé práce, a sice v některých případech absence aktuální literatury k danému tématu. Některá hesla jsou opravdu zastaralá a nereflektují nové poznatky a vysvětlení termínů. Pozastavím se u některých nápadných příkladů.

str. 176: heslo ^Éarzana- /arzana pir „hostinec?“

Překlad jako „hostinec, noclehárna, ubytovna“ navrhl před více než 50 lety E. Laroche. V té době nebyly známé žádné etymologicky příbuzné termíny v jiných indoevropských jazycích. Přesvědčivou etymologii, a tím i význam častého frazému *aršanaš parn-*, navrhla až E. Rieken (RIEKEN 2004b), která dané spojení (a zároveň i hypostázovaný genitiv *aršanaš*) interpretovala jako „*dům oddechu/odpočinku*“.

str. 176: heslo ^É*halentuwa-* n. „palác?“

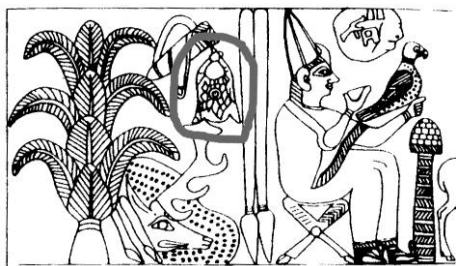
U tohoto termínu, který je v chetitologické literatuře poměrně často diskutovaným tématem, autorka vysvětluje: „Hojně diskutovaný termín *halentuwa-* je označením pro palác nebo jeho část, kde se odehrávají důležité kultovní úkony.“ Pokud jde o citovanou literaturu k tomuto tématu, autorka pracuje jen publikacemi vydanými do roku 1984 (VAVROUŠEK 1984). Novější studie (např. TATISCHWILI 1997) neuvádí, což je určitě škoda. Posledně jmenovaný příspěvek k tématu souhlasí s názorem, že na základě dochovaných textů nelze zatím jednoznačně rozhodnout, zda jde o označení samostatné budovy, nebo jen její hlavní části. Přiklání se však názoru, že by mělo jít o budovu v celém palácovém komplexu, která měla čistě kultovní funkci, tj. chrám v paláci. Oporu pro své tvrzení hledá ve stavebních rituálech, které vykazují terminologický systém s určitou hierarchií. Touto hierarchií jsou označeny É.GAL pro „palácový komplex“, É pro „chrám“ a É.DINGIR pro „hlavní kultovní prostor v chrámu“. Termín ^É*halentu(wa)-* by tak odpovídal sumerogramu É - označení pro „chrám“. Přesto jsou i pasáže, ve kterých jsou na stejnou úroveň postaveny termíny É.DINGIR a ^É*halentu(wa)-*, v tom případě záleží na tom, co přesně se skrývalo za logogramem É.DINGIR.

str. 198: heslo *taršanzipa-* c. *taršanzipa-*

Autorka uvádí: „*taršanzipa-* je dosud nejasný termín. M. Popko vyvodil, že by se – vzhledem, k tomu, že na *tašanzipa-* se v průběhu rituálu odkládají objekty-, mohlo jednat o jakýsi podstavec či tribunu.“ Naposledy se tímto termínem zabývala M. Schuol (SCHUOL 2004: 184-185), jejíž práci autorka překvapivě neuvádí, byť se zabývá tematikou, která je náplní předložené práce (kultovní termíny)! Přiklání se k názoru, že šlo o prostorovou přepážku, která mohla být mobilní jako např. nějaký druh paravanu, nebo byla pevnou součástí místnosti. Tento termín – především z hlediska chetitské morfologie, ale i etymologie – rozebírá i C. Brosch (BROSCH 2008: 56).

str. 286-287: heslo *kurša-* c. „rouno; vlys; štít“

Tento termín autorka nijak dále nevysvětluje, jen uvádí doklady z textů. Právě tento termín je ale zcela chybně přeložen a ukazuje, jak je autorka v některých případech ve vleku zastaralé literatury. Chetitský kultovní předmět *kuršaš* označoval loveckou brašnu nebo mošnu. To je potvrzeno nejen na základě textových dokladů, ale i ikonografie, proto níže přikládám i obrázek, na němž je tato brašna zakroužkována. Navíc tato identifikace je známá již několik desetiletí (mj. GÜTERBOCK 1989, BRENTJES 1995, nejnověji WATKINS 2002), proto lze jen s podivem konstatovat, že autorka se v tomto případě spoléhá jen na zastaralý a chybný překlad E. Neue, který uvádí německy „Fell, Vlies; Schild“ (NEU 1983: 104). V pozn. 1376 autorka odkazuje i na práci V. Haase (HAAS 1994), který tento termín překládá řeckým výrazem $\alpha\sigma\kappa\acute{o}\varsigma$ /*askos* původně používaným k označení kožených měchů na vodu nebo víno, přesto jeho skutečnému významu mnohem bližší interpretaci do svého hesla nezahrnula.



Tato brašna je obvykle vyrobena z kůže (nejčastěji koží) a může na ní být ponechána i zvířecí srst, což je z obrázku patrné. Tento kultovní předmět je také posvátným symbolem, atributem boha a může být použit i jen jako zástupný symbol za božstvo. Brašna obsahovala různé abstraktní alegorické a symbolické věci nebo manifestace míru a prosperity, které vyplývají ze spravedlivého vládce. Patří tam např. dlouhá léta, potomstvo, mužnost a síla, věčnost, ale třeba i dobytek a ovce, zrní, zvěř, víno aj. Protože tento předmět byl často zmiňován spolu se zbraněmi, objevil se názor, že by mohlo jít o štít. V nejstarší kultuře Řeků se objevuje podobný posvátný předmět (αἰγίς), v němž jsou symbolicky uloženy alegorické věci vztahující se k válce a bitvě. Tento předmět byl navíc zaměňován se zlatým rounem, což se odrazilo v chybném výkladu E. Neue a nekritickým převzetí autorkou předkládané práce. Podobně je špatně přeložený i následující termín ^{GI5}kurša- c. „štít; táč“[?] (str. 287). Jde o tentýž předmět, jen je z jiného materiálu (lýka?, proutí?).

Také v případě označení některých účastníků rituálu autorka poněkud opomíjí vysvětlení širších souvislostí. Zmíním dva příklady.

str. 214: ^{LÚ}hartaga- „muž hartaga-“
 str. 264: ^{LÚ}UR.BAR.RA „vlčí muž“

V obou případech jde o personifikaci zvířat, která vystupují v rituálu. ^{LÚ}hartaga- je „medvědí muž“ (od *hartakka-* „medvěd“), proto není důvod ho nepřekládat. Autorka se zde nezmiňuje o důvodech takového označení. Předpokládá se, že tito účastníci rituálu nosili nějaký druh masek, které představovaly zmiňovaná zvířata.

V následující kapitole V. shrnující ostatní slova používaná v souvislosti s kultovními termíny jsou jednotlivá hesla koncipována stejným způsobem, takže důraz je kladen na textové doklady. Autorka však na úkor toho někdy nevěnuje dostatek pozornosti různým kontextům, ve kterých jsou tato slova v textu užitá. Opět uvedu několik příkladů.

Str. 376: heslo *eku-* (*aku-*) „pít“

Autorka v úvodu píše: „Sloveso *eku-* (*aku-*) se vyskytuje často ve spojení se slovesem *ed-* / *ad-* „jíst“, především v závěru obětin (viz u slovesa *ed-* / *ad-*). Hojně se vyskytuje během ‚picích ritů‘ společně s gen. sg. participia slovesa *ar-* („stát“) *arandaš* (popř. *GUB-aš*) „ve stoje“, např.: ...“ Nejprve jen zmíním formální nedostatek. Sloveso *eku-/aku-* je ablautující sloveso, tj. v kmeni se střídají vokály *-e-/a-*. Do stejné třídy sloves patří i sloveso *ed-/ad-* „jíst“, tudíž není žádný důvod psát slovesný kmen *aku-* do závorek. Pokud jde o obsah hesla, autorka sice uvádí různé pasáže z těchto ‚picích ritů‘, ale blíže se těmto ritům již nevěnuje. Na str. 57 zmiňuje právě jednu velmi zajímavou aktivitu spojenou s těmito rity v souvislosti se slavnostmi *KI.LAM*: „*Tento text obsahuje výčet bohů, jimiž se král klaní a „které pije“*. Bohužel frazém ^D(jméno boha) *eku-/aku-* „pít (jmenovaného) boha“ autorka nevysvětluje. Tento frazém byl předmětem mnoha studií a badatelé se ho snažili vysvětlit různě. Existovaly dva hlavní výklady tohoto spojení. Buď bylo božstvo v podstatě vypito v podobě tekutiny, protože jméno

boha se většinou objevuje v akuzativu, tedy jako přímý předmět věty (jen ojediněle se objevuje v dativu). Nebo jde o idiom, pomocí něhož se vyjadřoval akt, kdy božstvo bylo uctíváno vypitím kultovního nápoje, tj. ve smyslu „připít na (boha)“. Tímto problémem se naposledy zabýval O. Soysal (SOYSAL 2008), který navrhl velmi pravděpodobné vysvětlení. Jméno boha v tomto výrazu s chetitskou koncovkou akuzativu *-n* zřejmě odpovídá původní dativní koncovce z chattijštiny, v níž morfém *-n* funguje jako morfém dativu. Je proto možné, že Chetitě přejali kultovní výraz do svého jazyka tak, že jméno boha bylo užíváno jako by bylo akuzativu, nejprve jen u chattijských božstev, později i u chetitských). Zmiňovaný frazém je pak třeba interpretovat jako „připít (jmenovanému) bohu, připít na (počest jmenovaného) boha“. Potvrzuje to, jak silný byl vliv chattijského náboženství ve starochetitské říši, kdy chetitské preskriptivní náboženské texty byly založeny na chattijských skladbách (ať už byly tradovány ústně, nebo písemně).

str. 405: heslo *šašnu-* „uspat, uložit ke spání“

Autorka k tomuto heslu jen uvádí doklad, který se objevuje ve starochetitských textech. Toto sloveso znamenající „uložit (někoho) ke spánku, uspat (někoho),“ je odvozeným tvarem od slovesa *šeš-/šaš-* „spát, odpočívat, lehnout si,“ které má v chetitských rituálech zvláštní konotaci, proto bych předpokládal, že se o něm autorka zmíní. Navíc autorka zcela (nezáměrně?) opomněla zařadit do svého hesláře i toto sloveso přesto, že se v jí zpracovávaných textech vyskytuje. Pasáž s tímto slovesem jsem již uvedl výše, zde ji jen pro úplnost zopakuji:

str. 43 ř. 43 A orla odneseme pryč k brán[ě]

ř. 44 a spíme. (= *ta ša-šu-e-ni*)

Mnou navržený překlad: ř. 43 k (jejich) hlavě položí a orla (směrem) k bráně

ř. 44 odneseme. Pak budeme spát.

Po přečtení této pasáže si můžeme klást oprávněnou otázku, co má spání společného s rituálem? Jenže u Chetitů měl i spánek rituální význam a spát tedy mohlo znamenat vykonat rituální úkon. Chetitě věřili, že sny mohou pocházet od bohů, což znamenalo, že to byl jeden ze způsobů, jak komunikovat s bohy. Pokud byl spánek součástí rituálu, můžeme ho považovat za inkubaci, která měla dvojitý účel. Buď věštecký kvůli obdržení zprávy od bohů, tj. snu, nebo terapeutický kvůli dosažení léčebného snu. Tuto tematiku rozsáhle zpracovala A. Mouton (např. MOUTON 2004).

Zároveň se toto téma přímo dotýká dalšího hesla ^{GIŠ}NA „postel“ (str. 203). Autorka tento lexém opět nijak blíže nerozebírá. V citované větě má slovo ^{GIŠ}NA „postel“ přívlastek *šuppa-* „čistá,“ což v tomto spojení znamená *rituálně čistá postel*. Interpretovat to lze tak, že toto vybavení místnosti (zde zřejmě chrámu) bylo vyhrazeno pro rituální praktiky jako je např. inkubace. Postel bývá umístěna ve „vnitřní místnosti“ (É.Š.À = chetitsky *tunnakkeššar* – heslo na str. 199-200).

Mnoho hesel taková vysvětlení jako jsem výše nastínil postrádají. Nevím, jaký k tomu měla autorka důvod, že tak neučinila. Možná zadání dizertační práce bylo směřováno jiným směrem. Trochu více pozornosti by autorka měla věnovat i gramatické stránce některých dalších lexémů, konkrétněji sloves. Na str. 389 uvádí dvojici sloves *hink-* „podat, předat“ a *hink-* „poklonit se“. Ve starší literatuře bývají pokládána za homonyma, ovšem v nejnovějším slovníku (KLOEKHORST 2008: 268-271) jsou vyložena jako jedno sloveso, jehož odlišná sémantika je dána především různým slovesným rodem. Tvary činného rodu v tranzitivní větě mají význam „věnovat, poskytnout, udělit, nabídnout“, zatímco tvary mediopasivního rodu mají význam „poklonit se“. Proč autorka s touto publikací, která je

významným posunem v poznání chetitských sloves, nepracuje, pro mě zůstává nejasné. Naopak se spoléhá na značně zastaralý a v současné době do značné míry nepoužitelný slovník (KRONASSER 1966 a KRONASSER 1987 v autorčině seznamu).

3.5. Apendixy na konci dizertace

Zbylou část předkládané práce tvoří jen doplňky (jejich výčet jsem uvedl výše), které by měly čtenáři usnadnit jak orientaci, tak i práci s předkládanou dizertací. Bohužel ne vždy tomu tak je. V případě přehledu starochetitských textů členěného podle zkratky edice, v níž byl text publikován (KBo, KUB atd.), jsou uvedeny odkazy na stránky, v nichž je daný text rozebírán a citován. Jenže tyto odkazy jsou jen na texty v kapitole III., ale již ne na citované pasáže uvedené v kapitolách IV. – VI., které sestávají z jednotlivých lexikálních položek a právě zmíněných dokladů. Např. k textu KBo 17.11++ je uvedena jen str. 65, ale pasáž z tohoto textu uvedená např. pod heslem ^E*halentuwa-* na str. 177 již v přehledu citovaná není. Čtenář tudíž neví, pod kterými lexikálními položkami je konkrétní text případně dále citován a rozebírán.

S tím přímo souvisí i největší nedostatek této práce, a sice absence indexu. Ta čtenáři velmi znesnadňuje plně prakticky využít výsledný materiál, tj. přehled lexikálních položek (jak samotných kultovních termínů, tak i ostatních slov). Pokud bude chtít čtenář použít předkládanou dizertační práci tím nezákladnějším způsobem, který se nabízí, tj. jako slovník kultovních termínů, vyvstanou mu určité komplikace. Jelikož v dizertaci nejsou lexikální položky řazeny abecedně, ale podle sémantických okruhů, nezbyvá čtenáři nic jiného než buď vědět, do kterého sémantického okruhu vymezeného autorkou hledaný termín spadá, nebo prolistovat všechny lexikální položky v dizertaci. Problémem je, že v chetitských rituálních textech se objevuje mnoho kultovních termínů a výrazů, jejichž význam zůstává nejasný. K určitému pochopení termínu samozřejmě může pomoci kontext, pokud není výrazně porušený, a také sémantické determinativy u slov. Přesto čtenář neví a ani nemůže vědět, jakým způsobem autorka kultovní termíny interpretovala, a tudíž i zařadila z hlediska svého členění v práci.

3.6. Shrnutí a další využití materiálu

Autorka také čtenáři nenabízí žádné shrnutí dané problematiky ani zhodnocení výsledků své práce. Jelikož v předkládané práci není explicitně žádná kapitola, kterou by bylo možné považovat za závěr, lze se jen domnívat, zda se autorce podařilo naplnit cíle, které si v úvodu vytkla a jakým způsobem sama zhodnocuje výsledný materiál, tj. především lexikální korpus, či jakým způsobem je dále využitelný.

Autorka nevyužila možnosti, která se sama nabízela, totiž porovnat výsledek jejího datování chetitských textů s databází, která je k dispozici na portálu Hethitologie Portal Mainz (<http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/HPM/hethportlinks.html>). Bylo by zajímavé porovnat případné rozdíly a zdůvodnit, proč autorka datuje některé texty jinak, nebo naopak podtrhnout shodu obou výsledků datování. Jelikož autorka toto srovnání neposkytla, učinil jsem ho sám. Chetitologický portál dělí nejstarší chetitské texty na *určitě starochetitské* (ah.), *možná starochetitské* (ah.?) a *starochetitské nebo středochetitské* (ah./mh.?). Autorkou zpracované texty spadají do první kategorie. Chetitologický portál k nim řadí ještě další tři texty (CTH 239.?, CTH 370.I.72.A, CTH 457.? + 457.3), přičemž dva z nich (CTH 239.?, CTH 370.I.72.A) jsou jen jiným přiřazením fragmentů zpracovaných autorkou. Kromě toho však datování textu, který autorka řadí pod CTH 15 (v portálu je řazen pod číslo CTH 14), jako starochetitského je podle tohoto portálu nejisté (ah./mh.?). Stejně tak jsou na portálu datovány i texty, které autorka zahrнула pod číslo CTH 669.

Kromě těchto rozdílů se obě datování neliší, jen několik jednotlivých fragmentů datuje portál do mladšího období (KBo 22.2, KBo 22.63, KUB 28.2) a jeden fragment je nedatovaný (KUB 29.13). Drobný rozdíl je také v tom, že v přehledu textů na portálu je uvedeno u několika katalogových čísel ještě několik starochetitských fragmentů navíc oproti autorce a některé texty jsou zařazeny pod jiné katalogové číslo. Zde stručně uvádím přehled rozdílů:

Text	Katalogové číslo podle autorky	Katalogové číslo podle portálu
KBo 12.19	CTH 832	CTH 3.?
KBo 13.254	CTH 832	CTH 239.?
KBo 25.25	CTH 336.2	CTH 370.I.72.A
KBo 25.62	CTH 627	CTH 669
KBo 25.63	CTH 627	CTH 669
KBo 34.6	CTH 649	CTH 670
HT 95	CTH 676	CTH 744.2
KBo 8.67	Text autorka nezpracovává	CTH 457.?
KBo 17.23	Text autorka nezpracovává	CTH 457.?
KUB 12.43	Text autorka nezpracovává	CTH 457.3
KBo 25.5	Text autorka nezpracovává	CTH 292.I.A
KBo 34.7	Text autorka nezpracovává	CTH 670
KBo 54.216	Text autorka nezpracovává	CTH 677
KBo 35.1	Text autorka nezpracovává	CTH 774
KUB 47.93	Text autorka nezpracovává	CTH 774
KBo 54.292	Text autorka nezpracovává	CTH 832

Velmi užitečné by také bylo, kdyby autorka u kultovních termínů uvedla i možné etymologie nebo zdroje výpůjček. Tím by bylo možné si udělat představu o tom, jaké množství z kultovního slovníku má indoevropské kořeny a jaká část je přejatá. Výpůjčky by bylo možné dále roztrždit podle zdrojových jazyků a určit tak, které jazyky nejvíce ovlivnily kultovní slovník Chetitů. Nevím, jaké bylo zadání dizertační práce, proto nemohu soudit, zda výsledná podoba odpovídá původnímu zadání. Nicméně, jelikož předkládaná práce vznikla na Ústavu srovnávací jazykovědy, nepokládal bych takovéto zhodnocení materiálu za nadbytečné.

4. Marginálie

V práci se objevuje i několik formálních chyb (kromě těch, o nichž jsem se již zmínil výše) jako překlepy nebo hrubé chyby. Pro úplnost je jen stručně shrnu ve výčtu.

1. Hrubé chyby: psaní dvou předložek za sebou (str. 9, pozn. 22 „v po“; str. 26 „u v“; str. 92 ř. 19’ „z před“), dále psaní číslovek formou „10i“ (např. str. 83 „10i“;

str. 130 „15i ... 20-i“) a někde chybějící nebo špatná interpunkce (např. str. 22, 26, 196). Také by si autorka měla dát pozor na konzistentní psaní s/z ve slovech (str. 24 „koncovka přes. -ri, v přítomnosti,“ str. 24 „komposit“, str. 148 „kompozic“).

2. Překlepy: Těch se v práci objevuje nejvíce ze všech ostatních chyb, ale vzhledem k rozsahu je jich poměrně málo (napočítal jsem jich o něco více než deset).

3. Zkratky: V seznamu bibliografických zkratk chybí autorce zkratka EHS, která je uvedena na str. 412 v pozn. 2303. Na str. 145 v pozn. 523 jsou uvedeny zkratky (*pl. nom. com.*), ale v seznamu textových zkratk je namísto *com.* uvedena zkratka *c.* (str. 472).

4. Slovo tvorba a terminologie: V krátkosti se pozastavím u špatného tvoření některých slov. Autorka se v textu zmiňuje o národu Chattijců (str. 151). Ovšem používá od téhož základu (Chatti) špatně vytvořené vztahové adjektivum (*chattský* – např. str. 151) a odvozené substantivum pomocí přípony *-ina* (*chattština* – str. 151). Pojmenování Chattijců je odvozeno od toponyma Chatti (*HATTI*), a tudíž je nelze zaměňovat s germánským kmenem Chattů, žijícím ve starověku ve středním Německu, což je patrné např. i v německých ekvivalentech těchto pojmenování (něm. *Chatten* = Chattové, něm. *Chattier* = Chattijci). Podle pravidel české mluvnice při vytváření vztahových adjektiv od dvojslabičných jmen zůstává součástí odvozovacího základu koncové *-i* a *-u* (např. Bali – balijský, Hopi – hopijský). Správně utvořené odvozeniny tedy jsou *chattijský* a *chattijština*. Autorka by si také měla lépe ověřovat údaje, které čtenáři předkládá. Na str. 153 uvádí: „Dnes je do *chattského písemného materiálu zahrnováno na více než 500 fragmentů.*“ Ve skutečnosti jich je jen 359 a z toho 15 biblingvních textů (GOEDEGEBUURE 2010a). Špatný nonotvar je také slovo *charakteristikum* na str. 19. Čeština zná jen slovo *charakteristika*. Za zvážení by možná stálo i užívání některých slov, např. namísto *grafický* (v souvislosti s písmem – str. 9, 18, 19 atd.) by bylo vhodnější *grafemický* nebo *ortografický*.

5. Zastaralé označení: Autorka užívá symbol ə_2 pro rekonstruovanou hlásku, pro níž se v současné době nejčastěji užívá symbol h_2 (str. 21).

5. Závěr

Dizertační práce Šárky Velhartické *Kultovní terminologie starochetitských textů* se zaměřuje na jednu poměrně širokou oblast chetitologie – kultovní a rituální texty. Z této problematiky si za svůj cíl vybrala poměrně specifickou a dosud málo zpracovávanou část – lingvistiku kultovní terminologie starochetitských textů. Předložená práce má velký klad v tom, že je založena na samostatném zpracování vybraných textů – zde starochetitských – které se autorka snažila na základě kritérií uvedených v počátečních kapitolách práce aplikovat a poté určit, které texty patří do nejstarší fáze historie chetitského jazyka. Je nutné přiznat, že v tomto ohledu byla velmi úspěšná, neboť výsledek její práce lze do určité míry nezávisle zkontrolovat porovnáním s dostupnými údaji na chetitologickém portálu (<http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/HPM/hethportlinks.html>), který v posledních letech postupně nabízí také data chetitských textů. Vytknout lze autorce to, že právě toto srovnání mohla se svým materiálem provést ona sama a případné odlišnosti zdůvodnit. Autorka také trochu podcenila (nebo nedocenila ?) širší výpovědní hodnotu výsledku své práce, když nevyužila další nabízející se analýzu jí nashromážděného materiálu, tj. např. etymologie kultovních termínů a určení zdrojů výpůjček. Také bych jí vytkl absenci indexu, který by mnohem více usnadnil práci s dizertací. Přesto autorka dokázala velmi dobré znalosti z chetitského jazyka a také schopnost věrohodné interpretace zpracovávaných textů a výsledné excerptce lexikální položek, jejichž výklad někdy vyvolává

podnětné otázky. Pokud by se autorka i nadále chtěla odborně věnovat tomuto oboru, doporučil bych jí, aby část své pozornosti a svého badatelského úsilí věnovala i současnému stavu bádání chetitského jazyka, a to především jeho gramatické stránce. Určitě se jí to v případné další vědecké kariéře vyplatí. Množství drobných nedostatků, které jsem se pokusil výše nastínit, přesto nesnižuje odbornou kvalitu předkládané práce. Naopak tuto práci doporučuji k obhajobě a autorce přeji, aby řádně vykročila do 21. století oběma nohama.

V Praze, 27. června 2011

PhD.

Mgr. Marek Rychtařík,

6. Citovaná literatura

ARCHI 2010: Archi, Alfonso. When Did the Hittites Begin to Write in Hittite? In *Pax Hethitica. Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer*, Y. Cohen, A. Gilan and J. L. Miller (eds.). Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 2010, str. 37-46. ISBN: 978-3-447-06119-3. (Studien zu den Bogazköy-Texten, Band 51).

BOLEY 2004: Boley, Jacqueline. Historical Basis of PIE Syntax - Hittite Evidence and Beyond. Part Two: The Particles. *Indogermanische Forschungen*, 2004, Volume 109, s. 140-182.

BRENTJES 1995: Brentjes, Burchard. Der hethitische Königsfetisch ^{KUŠ}kurša auf ägyptischen Reliefs der Ramessidenzeit. *Altorientalische Forschungen*, 1995, Band 22, Heft 1, s. 334-347.

- BROSCH 2008: Brosch, Cyril. Nominalkomposita und kompositionsähnliche Strukturen im appellativen Wortschatz des Hethitischen. Magisterarbeit. Berlin 2008. [cit. 2011-06-06]. Dostupné z: <http://edoc.hu-berlin.de/master/brosch-cyril-2008-01-21/PDF/brosch.pdf>.
- GOEDEGEBUURE 2002: Goedegebuure, Petra M. KBo 17.17+: Remarks on an Old Hittite Royal Substitution Ritual. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 2002, Volume 2, Number 1, s. 61-73.
- GOEDEGEBUURE 2008: Goedegebuure, Petra M. Hattian Origins of Hittite Religious Concepts: The Syntax of 'To Drink (to) a Deity' (Again) and Other Phrases. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, Vol. 8, No. 1. (2008), s. 67-73.
- GOEDEGEBUURE 2010a: Goedegebuure, Petra M. The Alignment of Hattian: An Active Language with an Ergative Base. In Kogan, Leonid E. et al. (eds.). *Language in the Ancient Near East. Proceedings of the 53e Rencontre Assyriologique Internationale*. Vol. 1, Part 2. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2010. s. 949-982. ISBN 978-1-57506-196-2. (Orientalia et Classica. Papers of the Institute of Oriental and Classical Studies. Vol. 30/2).
- GOEDEGEBUURE 2010b: Goedegebuure, Petra M. Deictic-emphatic -i and the Anatolian Demonstratives. In Ronald Kim et al. (eds.). *Ex Anatolia Lux: Anatolian and Indo-European Studies in honor of H. Craig Melchert on the occasion of his sixty-fifth birthday*. Ann Arbor: Beech Stave Press, 2010. s. 55-67.
- GÜTERBOCK 1989: Güterbock, Hans G. Hittite Kurša 'Hunting Bag'. In Leonard, A. - Williams, B. (eds.). *Essays in Ancient Civilization Presented to Helene Kantor*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 1989. ISBN 0-918986-57-5. s. 113-119. (Studies in Ancient Oriental Civilization; vol. 47).
- HOFFNER 1968: Hoffner, Harry A. Rezension zu: Onofrio Carruba, *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wišurijanša (Studien zu den Boğazköy-Texten 2)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1966. *Journal of the Ancient Oriental Society*, 1968, Volume 88, s. 531-534.
- HOFFNER - MELCHERT 2008: Hoffner, Harry A. - Melchert, H. Craig. *A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference*. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 2008. ISBN 978-1-57506-119-1. (Languages of the Ancient Near East. Vol. 1).
- HOLLAND - ZORMAN 2007: Holland, Gary B. - Zorman, Marina. *The Tale of Zalpa. Myth, Morality, and Coherence in a Hittite Narrative*. Pavia: Italian University Press, 2007. ISBN: 978-88-8258-033-9. (Studia mediterranea; Vol. 19).
- van den HOUT 2009: van den HOUT, Theo. A Century of Hittite Text Dating and the Origins of the Hittite Cuneiform Script. *Incontri Linguistici*, 2009, Volume 32, s. 11-35.
- KIMBALL 1983: Kimball, Sara Elisabeth. *Hittite Plene Writing*. Ph.D. dissertation, University of Pennsylvania, 1983.
- KLOEKHORST 2008: Kloekhorst, Alwin. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden - Boston: Brill, 2008. ISBN: 978-90-04-16092-7. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series; Vol. 5).
- KLOEKHORST v tisku: Kloekhorst, Alwin. The Phonological Interpretation of Plene and Non-Plene Spelled e in Hittite. In *The Sound of Indo-European - selected papers from the conference held in Copenhagen 16-19 April 2009*. [cit. 2011-06-06]. Dostupné z: (<http://www.kloekhorst.nl/KloekhorstPleneE.pdf>).
- MEACHAM 2001: Meacham, Michael David. *A Synchronic and Diachronic Functional Analysis of Hittite -ma*. A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Linguistics in the Graduate Division of the University of California. Berkeley, 2001.
- MELCHERT 2008: Melchert, Craig. Middle Hittite Revisited. *Studi micenei ed egeo-anatolici*, 2008, Volume 50, s. 525-531.
- MELCHERT 2009: Melchert, Craig. Discourse Conditioned Use of Hittite -ma. In Rieken, Elisabeth - Widmer, Paul (eds.). *Pragmatische Kategorien. Form,*

- Funktion und Diachronie. Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft, Marburg, 24.-26. September 2007. Wiesbaden: Reichert Verlag, 2009. s. 187-195. ISBN 978-3-89500-591-6.
- MOUTON 2004: Mouton, Alice. Use of private incubations compared to "official" ones in Hittite texts. In Hutter, Manfred – Hutter-Braunsar, Sylvia (eds.). *Offizielle Religion, lokale Kulte und individuelle Religiosität. Akten des religionsgeschichtlichen Symposiums "Kleinasien und angrenzende Gebiete vom Beginn des 2. bis zur Mitte des 1. Jt."* (Bonn, 20. -22. Februar 2003), Münster, Ugarit-Verlag, 2004. s. 293-300. ISBN 3-934628-58-3 . (Alter Orient und Altes Testament 318).
- RIEKEN 1999: Rieken, Elisabeth. Zur Verwendung der Konjunktion ta in den hethitischen Texten, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 1999, Heft 59, s. 63-88.
- RIEKEN 2000: Rieken, Elisabeth. Die Partikeln -a, -ya, -ma im Althethitischen und das Akkadogramm Ü. In Ofitsch, M. – Zinko, Chr. (eds.). *125 Jahre Indogermanistik in Graz. Festband anlässlich des 125jährigen Bestehens der Forschungsrichtung "Indogermanistik" an der Karl-Franzens-Universität Graz.* Graz: Leykam, 2000, s. 411-419. ISBN 3-7011-0026-8.
- RIEKEN 2004a: Rieken, Elisabeth. Zur Funktion der hethitischen Ortsbezugspartikel -(a)pa. In Poschenrieder, Th. (ed.). *Die Indogermanistik und ihre Anrainer. Dritte Tagung der Vergleichenden Sprachwissenschaftler der Neuen Länder. Stattgehabt an der Ernst-Moritz-Arndt-Universität zu Greifswald in Pommern am 19. und 20. Mai 2000.* Innsbruck 2004, s. 243-258. ISBN 3-85124-694- . (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Band 114).
- RIEKEN 2004b: Rieken, Elisabeth. Germanisch *razna-, hethitisch arzana-: eine Isoglosse. In Kozińska, M. – Lühr, R. – Zeilfelder, S. (eds.). *Indogermanistik - Germanistik - Linguistik. Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft, Jena 18.-20.09.2002.* Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2004. s. 473-485. ISBN 3-8300-1464-3.
- RIEKEN 2009: Rieken, Elisabeth. Hethitisch kāša, kāšma, kāšat(t)a: drei verkannte deiktische Partikeln. In Rieken, Elisabeth – Widmer, Paul (eds.). *Pragmatische Kategorien. Form, Funktion und Diachronie. Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft, Marburg, 24.-26. September 2007.* Wiesbaden: Reichert Verlag, 2009. s. 265-273. ISBN 978-3-89500-591-6.
- SCHUOL 2004: Schuol, Monika. *Hethitische Kultmusik. Eine Untersuchung der Instrumental- und Vokalmusik anhand hethitischer Ritualtexte und von archäologischen Zeugnissen.* Rahden: Marie Leidorf GmbH, 2004. ISBN 3-89646-644-5. (Orient-Archäologie, Band 14).
- SOYSAL 2008: Soysal, Oğuz. *Philological Contributions to Hattian-Hittite Religion (I).* *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 2008, Volume 8, Number 1, s. 45-66.
- TATISCHWILI 1997: Tatischwili, Irene. Zur ^Éhalentu-Frage. In Waetzoldt, Hartmut - Hauptmann, Harald (eds.). *Assyrien im Wandel der Zeiten. XXXIX. Rencontre Assyriologique Internationale Heidelberg 6.-10. Juli 1992.* Heidelberg: Heidelberger Orientverlag, 1997. s. 181-183. ISBN 3-927552-25-9. (Heidelberger Studien zum Alten Orient; Band 6).
- WATKINS 2002: Watkins, Calvert. *Homer and Hittite Revisited II.* Yener, K. Ashlian – Hoffner, Harry A. Jr. (eds.). *Recent Developments in Hittite Archaeology and History. Papers in Memory of Hans G. Güterbock.* Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2002. s. 167-176. ISBN 1-57506-053-1.

V Praze, 27. června 2011
PhD.

Mgr. Marek Rychtařík,